
ГЕОПОЛІТИКА: ВІЙНА, ГЕОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА, ІНФОРМАЦІЯ

Геополітика вивчає поєднання географічних, економічних, інформаційних, політичних, культурних, воєнних та інших факторів, які здійснюють вплив на місце країни у світі та стратегію розвитку держави.

12.1. Війна, армія та простір

Аналіз взаємозв'язку та взаємовпливу простору та війни має свою історію. Особливе місце у цьому посідають праці прусського генерала і військового теоретика Карла фон Клаузевіца (1780–1831). Він і донині вважається видатним фахівцем з військового мистецтва та геополітики. Свої тези Клаузевиц засновував на досвіді, отриманому в результаті воєнних дій у складі спочатку пруської, а потім російської армії проти збройних сил Французької Республіки, а потім наполеонівських військ. Неабияке враження на Клаузевіца справили розбіжності між арміями, що протистоять: з одного боку, війська Республіки, а потім Імперії, а з другого — війська монархічних режимів. Якщо перших спонукало почуття патріотизму, то другі були з найманців. Але особливе захоплення викликав у нього Наполеон, якого Клаузевиц вважав богом війни. Французькому полководцю були властиві усі якості, яких не вистачало генералам старого режиму: загальна концепція майбутньої воєнної кампанії та блискучі організаторські здібності, уміння перерозподіляти і зосереджувати сили, сміливість, вміння нав'язувати супротивнику вирішальний бій, мистецтво

маневру, що дезорієнтує ворога і змушує його робити фатальні помилки.

У багатотомному дослідженні “Про війну” (1832–1837), опублікованому по смерті Клаузевіца, розкриті його погляди на природу і сутність війни, форми і способи її ведення. Тут Клаузевіц виступає як пророк сучасної війни, тобто безкомпромісної, до переможного кінця, за участю величезної живої сили і техніки, що вимагає від солдатів і офіцерів повної самопожертви і поглинає колосальні ресурси у вигляді озброєння, техніки і сировини.

Особливо вражає в міркуваннях Клаузевіца повна відсутність такого поняття, як простір. Яке значення може мати цей факт з погляду проблематики геополітики?

Зрозуміло, Клаузевіц розглядає такі питання, як ведення війни й умови перемоги і поразки. Вислів, що багато в чому сприяв широкій популярності Клаузевіца (“Війна є продовженням політики іншими засобами”), відбивав його погляди на політичну природу війни: змістом війни є не вигравання бою, а реалізація політичних цілей держави (зберегти незалежність, розширити територію, змусити противника визнати перевагу переможця). Однак, підкреслюючи принцип субординації війни стосовно політики, Клаузевіц зосередив свою увагу не на причинах і цілях війни, а на її методах і засобах.

Клаузевіц цілком поділяв погляди своїх попередників — військових теоретиків від китайця Сюнь Цзи до Макіавеллі, які вважали, що війна — це насамперед дуель, а найголовніше в ній — майстерність, розум, хоробрість дуелянтів або, точніше, протиборчих сторін. Театр військових дій із його рельєфом (гори, ріки тощо) міг бути вигідним або не вигідним для полководця, але це лише бойовище, майже нейтральний простір для сутички противників.

Беручи участь у війнах проти Наполеона, Клаузевіц відкрив для себе феномен національних війн, де протистоять один одному не королі та принци, а народи. Однак у своїх дослідженнях Клаузевіц виявився як бранець минулого або, радше, як військовий, нездатний вийти за межі кастових уявлень. Він практично не цікавився кардинальними політичними змінами, до яких призвели результати війни іспанців, німців і росіян проти армій Наполеона. З цього часу війна пере-

стала бути творчістю привілейованих індивідуумів і перетворилася на справу народних мас, цілих держав. Клаузевіц й надалі ставився до війни, як до шахової партії, хоча вже тоді відбувалися сутички гігантських військових машин, якими є національні армії. А геополітика — це наука про великі суб'єкти, такі як Англія, Німеччина.

Незважаючи на свою сучасність, Клаузевіц належить до доіндустріальної епохи. У наполеонівських війнах брали участь піхотинці та кавалеристи. Завдяки своїй волі й організаторському таланту Наполеон блискуче використовував чинники простору і часу, примушуючи свої війська рухатися у прискореному темпі, здійснюючи за кілька днів те, на що іншим потрібно кілька тижнів. Але Наполеон міг використовувати тільки технічні засоби свого століття: людей і коней. Перші війни промислової ери із застосуванням залізничного транспорту мали місце у другій половині ХІХ ст. (громадянська війна в США, 1861–1865; франко-пруська війна, 1870–1871). Загострення суперництва держав за володіння ресурсами (території, сировина), а також прискорення технічного прогресу (паровози, пароплави, далі автомобілі й літаки) і зростання потреб у вугіллі, залізі тощо стимулювало розвиток геополітики.

Обрій Клаузевіца обмежувався Європою, для нього це був увесь світ. Війни Наполеона спрямовані на встановлення панування Франції на Європейському континенті. Однак із кінця ХV ст. європейські конфлікти поступово починають поширюватися і на інші сторони світу, оскільки йдеться про захоплення нових земель і встановлення контролю над морями. Погляди Клаузевіца дуже добре віддзеркалюють значущість простору у війні. Простір характеризується як кількісними показниками (дистанції, що необхідно подолати), так і якісними (перешкоди або, навпаки, шляхи сполучення). Обмеження можуть бути як природні (гори, ріки, моря), так і штучні, створені людьми (фортифікації, міста). Крім того, вплив цих обмежень змінюється залежно від характеру наявних технічних засобів і організаторських здібностей полководця. Так, наприклад, для переходу через Альпи Ганнібал у 218 р. до н. е. і Суворов у 1799 р. використовували практично однакові засоби (піхотинці, коні, а в першому випадку ще й кілька слонів). Залізниця,

автомобіль і особливо авіація скорочують і навіть значно спрощують розміри гірських перешкод. Проте географічні обмеження, зменшені або, скоріше, модифіковані в результаті технічного прогресу, продовжують існувати. Навесні 1982 р. Велика Британія, очолювана Маргарет Тетчер, не змогла подолати кілька тисяч кілометрів, що відокремлюють Англію від її колоніальних володінь, Фолклендських островів, захоплених аргентинськими військами; довелося створювати різнокаліберний флот, додаючи до нього навіть промислові кораблі і відправляти цю армаду з Ла-Маншу в Південну Атлантику. Географія залишається сукупністю обмежувальних чинників, вплив яких змінюється залежно від конкретних умов (клімат, рельєф, розташування, а також наявності сил і засобів, транспорту, тилового забезпечення).

Географія є також театром воєнних дій. Будучи сукупністю обмежень, простір являє собою в той же час і точку опори, сукупність переваг. Гори або море, що утруднюють маневр, у той же час перешкоджають вторгненню агресора і захищають жителів гірського району або острова. Простір має об'єктивні характеристики, які сприймаються свідомістю людини: наприклад, тропічні ліси сприймаються по-різному їхніми мешканцями, дослідниками, крамарями, промисловцями, туристами, поетами, екологами. Для Наполеона воєнна операція — це насамперед передбачення. Історія більшості великих боїв показує, що Наполеон максимально використовував диспозицію і переміщення військ, а також особливості місцевості.

У вересні 1870 р. німецькі війська переслідували армію Наполеона III до Седанської котловини, оточили її і змусили французів здатися. У травні 1940 р. Седан знову став ареною боїв: німецькі танкові війська оточили велике угруповання франко-британських сил, що вступили на територію Бельгії, і знищили їх. Взимку (24.01–17.02) 1944 р. радянські війська 1-го (генерал армії М. Ф. Ватутін) та 2-го (генерал армії І. С. Конєв) Українських фронтів у результаті блискучої Корсунь-Шевченківської операції оточили та ліквідували велику групу німецько-фашистських військ — 73 тисячі вояків, у тому числі 18,7 тисячі полонених. Крім того, знищено ще 15 дивізій, серед яких 8 танкових. Ця операція проводилась за складних погодних умов.

У травні–червні 1944 р. німецьке командування вважало Білорусь з безліччю річок, озер, боліт та лісів недоступною для великих танкових з'єднань. Проте радянські танки змогли їх перетнути. Хоча в ході цієї операції і виникали небезпечні ситуації, німецька авіація та артилерія так і не змогли ними скористатися.

Географія розкриває свої секрети тільки тим, хто здатний зрозуміти її таємні знаки. Але людина ніколи не зможе підкрити географію, особливо її кліматичні чинники. 1588 р. “Непереможна армада”, послана Філіппом II для захоплення Англії, виявилася із самого початку ослабленою і дезорганізованою в результаті морських бур, і британському флоту залишилося добити рештку кораблів противника. Під час Трафальгарської битви (21 жовтня 1805 р.) адмірал Нельсон здобув перемогу не тільки завдяки відмінному знанню морської справи, але й завдяки вітру, що сприяв розгрому франко-іспанського флоту.

Географія інколи сама виступає ціллю воєнних дій. Деякі простори є предметом військового суперництва, тому що контроль над ними або над їхніми елементами сприймається як показник могутності їхнього власника. Цілком природно, що цінність простору прямо залежить від характеристик навколишнього середовища. Протягом багатьох століть Аравійський півострів залишався пустелею. Тільки після Першої світової війни, з відкриттям багатих нафтових родовищ і з настанням ери масового використання нафтопродуктів ця пустеля викликає неабиякий інтерес. Але в цьому є й свої недоліки. Вона стала розглядатися США як зона національних інтересів, яка з часом поширилась на весь арабський Схід. Кожна окрема арабська країна, на просторах якої є нафта, по суті позбавлена національного суверенітету. Вона перебуває під контролем військово-повітряних сил країн-гегемонів (а з часом може стати об'єктом воєнних операцій). Слід відзначити, що така ситуація може скластися у перспективі, наприклад, у Російській Федерації, як тільки вона позбавиться своїх стратегічних ракет СС-20 або буде мати мінімальну кількість стратегічних ракет на зразок “Тополь” та здійснюватиме дії геоекономічного чи геополітичного плану, несприйнятливі для “сімки”. Не виключено, що це й перебільшення, але воно має достатньо

підстав для такого гіпотетичного сценарію. А поки що вистачає “антитерористичної” операції в Чечні та в цілому світі. “Антитерористичні” акції мають усі геополітичні та геокономічні передумови не згасати в ХХІ ст.

Так, на земній кулі постійно є простори, які виступають об’єктом національних інтересів та воєнного протистояння окремих держав (наприклад, Індія та Пакистан: індійський штат Кашмір) або блоків держав. З часом воно може перетворитися на війну.

Відповідно до висловлювання Наполеона нації проводять ту політику, що їм диктує географія. Отже, кожна нація повинна мати суцільну і незмінну геополітичну концепцію. Однак насправді це далеко не так. Всяка географічна ситуація викликає безліч неоднозначних і навіть суперечливих інтерпретацій. В роки Першої світової війни (1914–1918) кожен учасник подій марно намагався примирити свої ілюзії і реальність, свої власні різноманітні уявлення про реальність. Однак війна стала реальністю, безпосередньою причиною якої була не географія, а політика, яку проводила перед цією війною країна-агресор (або країни-агресори). Деякі з країн-агресорів мають манію величності, яку намагаються задовольнити тільки за допомогою війни. Із всесвітньої історії відомо, що така історична першість до другої половини ХХ ст. належала Німеччині. А втім нині таку першість все більше перебирають на себе США.

Відомий німецький історик Ф. Фішер, зокрема у своїй книзі “Претензії на світове панування”, відзначав у 60-х роках, що його країна несе основну відповідальність за розв’язання Першої світової війни. Німеччина Вільгельма II була носителькою ретельно розробленого геополітичного плану, в основі якого лежала ідея *Mitteleuropa*, тобто ідея створення під егідою Німеччини великого економічного простору в Центральній Європі. Основним документом була “Версенева економічна програма” (1914), розроблена канцлером Бетман-Хольвегом. Метою програми було у результаті війни створити митний союз європейських держав від Франції до Польщі та ізолювати в такий спосіб морську державу Велику Британію, з одного боку, і Росію — з другого. Положення “Версеневої програми” нагадували основні напрями проекту континентальної блокади Наполеона I

у 1806–1811 рр., спрямованої на створення великих регіональних самодостатніх об'єднань.

Ця геополітична концепція викликала чимало заперечень і суперечок у самій Німеччині. Mitteleuropa (тобто вся Європа, за винятком Росії, Великої Британії, Іспанії і Португалії) поглинула 1913 р. лише 50 % німецького експорту і змогла покрити лише 30 % імпорту Німеччини. Реорганізація економічного життя за найжорсткіших принципів автаркії, можливо, могла б дозволити Німеччині знайти на континенті ринки збуту, які вона втратила у результаті розриву торгових зв'язків з Англією, за умови, що інші континентальні держави переорієнтуються на німецьких постачальників. Однак у будь-якому разі Німеччина не змогла б придбати в Центральній Європі ряд життєво важливих товарів.

Історичним фактом є й те, що нацистська Німеччина також несе відповідальність за розв'язання Другої світової війни (1939–1945). Антигітлерівська коаліція держав, головна роль серед яких належала США та СРСР, одержала перемогу. Вступаючи у війну у грудні 1941 р., США не припускали, що після перемоги над Німеччиною і Японією вони не зможуть залишитися ізольованими від зовнішнього світу, що дозволило їм свого часу спокійно будувати і розвивати економіку поза зоною європейських воєнних конфліктів. На думку президента Рузвельта, гарантом післявоєнного світу повинні були стати інституційні структури (насамперед ООН), що дали б можливість переможцям (США, СРСР, Китаю, Великій Британії і потім Франції) погоджувати свою політику в рамках міжнародних організацій (головна роль приділялася Раді Безпеки ООН). США не були готові обмежити свій суверенітет в ім'я міжнародного правопорядку. Саме тому під час Бреттон-Вудської конференції (1–22 липня 1944 р.), присвяченої створенню нової міжнародної валютної системи, США виступили проти британського плану, викладеного видатним економістом Кейнсом, який пропонував створення міжнародної валюти — банкора. У цьому разі фунт стерлінгів, що служив основою міжнародної валютної системи з 1815 до 1914 р., був би замінений не іншою національною валютою, тобто долларом, а принципово новою валютою, що випускається загальним фондом для центральних банків.

Після Першої світової війни держави-переможниці, посиляючись на право народів розпоряджатися своєю долею, перекроїли значною мірою карту Європи і Близького Сходу. 1945 р. переможці проголошували вже інші принципи (див., зокрема, Декларацію про звільнену Європу, прийняту в Ялті 11 лютого 1945 р.).

У результаті Другої світової війни Велика Британія остаточно поступилася своїм місцем США. Велика Британія сприймала США як сина, що зробив блискучу кар'єру. Вона досить спокійно поставилася до ролі вірного помічника і шановного радника при сильному, але необтесаному партнері — США. У свою чергу США, що повернулися до політики ізоляціонізму 1919 р., виявилися втягнені мимоволі у світову політику. Президент Рузвельт прекрасно усвідомлював необхідність цього кроку, але більшість американців сприйняла відмову від ізоляціонізму тільки тому, що вважала себе жертвою агресії (напад Японії без оголошення війни на Перл-Харбор 7 грудня 1941 р. та гітлерівської Німеччини 11 грудня 1941 р.).

Атлантична хартія, підписана Черчиллем і Рузвельтом 14 серпня 1941 р., офіційно закріпила перехід світового лідерства від Великої Британії до США ще під час Другої світової війни. За кілька тижнів до появи цього документа Радянський Союз вступив у війну проти гітлерівської Німеччини і став союзником Великої Британії. Атлантична хартія містила в собі розширений варіант “14 пунктів” Вільсона і була по суті чернеткою доктрини універсалізму, дія якої поширювалася на весь світ: заборонялися будь-які територіальні зміни без згоди населення цих територій; проголошувалося право народів вільно вибирати спосіб правління у своїй країні; затверджувалася рівність усіх народів, великих і малих, переможців і переможених у питаннях міжнародної торгівлі і доступу до джерел сировини; закладалися основи співпраці держав в економічній і соціальній сферах; проголошувався принцип свободи судноплавства у відкритому морі.

Цією спільною заявою дві великі англосаксонські держави продемонстрували повну єдність своїх поглядів на післявоєнне мирне врегулювання. Проте перехід відповідальності від Великої Британії до США з урахуванням інших обставин завершився з перемогою над загальним противником у війні створенням

глобальної геополітичної осі протистояння: Сходу і Заходу, між атлантичним і радянським блоком держав.

Антагонізм між Сходом і Заходом, тобто постійне протистояння між атлантичним і радянським блоком (що продовжувалося з кінця 40-х до кінця 80-х років), безумовно, не означав кінець геополітики, незважаючи на дві важливі причини. Перша — ідеологічного характеру. Світова система викристалізувалася в ході боротьби двох ідеологій (ліберально-капіталістичної і марксизму-ленінізму), кожна з яких претендувала на універсалізм. Це ідеологічне неприйняття один одного не усувало, не нейтралізувало всі інші джерела конфліктів, а тільки їх камуфлювало, створювало враження про їх відмирання. Друга — стратегічного характеру. Виникнення біполярної системи Схід — Захід наприкінці 40-х років супроводжувалося подвійною революцією у військовій сфері: створення ядерної зброї. Ситуація в 1945 р. була зовсім іншою. Тоді зіштовхнулися два погляди, що будь-яке взаєморозуміння і будь-яке зближення неприпустимі. З одного боку, США, щоб уникнути руйнації завдяки своєму географічному положенню й чисельно посиливши промисловий потенціал, виступали за світовий порядок, заснований на свободі торгівлі. З другого боку, Радянський Союз, зруйнований війною, що прагне захистити себе від нового раптового нападу, залишився вірний своїй політиці обложеної фортеці. За такої ситуації почалося нове протистояння між морською державою — лідером атлантичного блоку, і континентальною державою — лідером блоку соціалістичних країн. Головними знаряддями цієї боротьби стають економіка, інформація та війна.

12.2. Геополітика і війна: економіка та ядерна зброя

З часів Александра Македонського (356–323 р. до н. е.) і до Великих географічних відкриттів XVI ст. “шовковий шлях” був життєво важливою артерією між Європою і Далеким Сходом, по якій безупинно транспортували цінні і рідкісні товари: шовк, прянощі тощо. З III по VII ст. Візантія і Сасанідська імперія вели між собою боротьбу за “світове еконо-

мічне панування”, тобто за контроль над шляхами, якими на Захід доставлялися товари з Китаю та інших країн Далекого Сходу. Впродовж XIII ст. імперія, заснована Чингісханом, збагачувалася завдяки контролю над “шовковим шляхом”, де монголи забезпечували безпеку караванів. Безупинні конфлікти за право контролювати сухопутні і морські (через Індійський океан) шляхи між Далеким Сходом і Європою набули воістину всесвітнього масштабу з урахуванням (починаючи з XVI ст.) Атлантичного і Тихого океанів у системі міжнародних торгових зв’язків. Після відкриття Америки Христофором Колумбом Атлантичний океан перестав бути невідомим морем на краю Землі і незабаром став причиною суперництва між великими державами. За право контролю над Атлантикою вели боротьбу спочатку Іспанія і Португалія (XVI ст.), потім Іспанія, Голландія, Франція й Англія (XVII ст.), пізніше Франція й Англія (XVIII ст.). Чому так сталося? Одна з відповідей криється у працях лідера більшовиків В. Ульянова (Леніна). Відповідно до відомої тези Леніна, сформульованої в роботі “Імперіалізм як вища стадія капіталізму” (1916), економічний розвиток ніколи не буває рівномірним, незалежно від того, чи йдеться про підприємства, про галузі економіки або про держави. Нерівномірність розвитку створює в рамках капіталістичної системи постійно наростаючі протиріччя. Процес концентрації, утворення трестів і картелів, тісно пов’язаних із державою, призводить до стагнації виробництва. Тим самим пояснюється безупинна боротьба за ринки збуту, за поділ світу, за володіння колоніями, за контроль над окремими просторами. Держава як суб’єкт міжнародних політичних та економічних відносин, як політична влада на цій території постійно прагне контролювати потоки (товарів, капіталів, людей і навіть ідей). Збори, одержувані завдяки цьому (мита, податки тощо), дозволяють державі мати необхідні кошти як для утримання поліції й армії, так і для підвищення свого іміджу. Крім того, за словами німецького політолога і соціолога М. Вебера, держава володіє “монополією на узаконене насильство”. Вона може карати своїх громадян, але тільки держава може захистити потоки товарів, золота, грошей, послуг і інформації від небезпечної конкуренції. У своїй роботі “Середземномор’я в епоху Філіппа II”

Ф. Бродель аналізує джерела могутності Іспанії в XVI ст. і причини її занепаду. Він пише про те, що Севілья була захоплена, знищена зсередини невидимими зграями ненажерливих термітів, чим негайно скористалася Голландія. Амстердам прилучив до себе крамарів з Антверпена і, усунувши севільських конкурентів, захопив величезні іспанські володіння в Америці. Тоді як держава залишається бранцем власної території, шляхи руху товарів і капіталів безупинно переміщуються залежно від політичної і стратегічної кон'юнктури, а також розрахунків крамарів.

Хоча політика і панує над економікою, остання постійно володіє колосальною руйнівною силою, спроможністю створення ракет, здатних нести цю зброю на величезні відстані з неприпустимою раніше швидкістю. В результаті цього просторові характеристики втрачали будь-яке значення, вся земна куля перетворювалася на одне велике поле війни. Крім того, обидва ворожих блоки (НАТО й Організація Варшавського договору) були створені в рамках підготовки до нової світової війни, до тотальної боротьби, результат якої мав би остаточно визначити перемогу одного із суспільних ладів.

Антагонізм між Сходом і Заходом підтвердив, що, здавалося б, немислимі ситуації (наприклад, світова система, що сформувалася навколо двох полюсів — СРСР і США), фантастичні досягнення науки і техніки (ракетно-ядерна зброя) не ведуть до радикального відновлення людства. Навпаки, усе нове, незвичайне підпадає під вплив вічного і постійного. Так, геополітичні проблеми деформувало протистояння Схід — Захід, але в той же час помітно вплинуло на нього. Більш того, антагонізм Схід — Захід ще раз засвідчив, що будь-який чинник (геополітичний, ідеологічний, економічний, ядерний) ніколи не виступає єдиним визначальним чинником, а зазнає істотного впливу інших чинників. Протягом усього періоду протистояння Схід — Захід постійно коректувалося з урахуванням етапу науково-технічної революції.

Чи могла науково-технічна революція, в результаті якої з'явилася ракетно-ядерна зброя, призвести до усунення геополітики? Відповідь на це запитання не проста, вона вимагає деяких теоретичних роздумів. Згадаймо, що геополітика, основи якої були розроблені в першій половині XX ст. Маккіндером і

Хаусхофером, спрямована на забезпечення перемоги у війні, тобто у боротьбі за контроль над визначеним простором. Поява ядерної зброї та її транспортування внесли істотні корективи в цю проблематику.

Війна неможлива в тих формах, які були притаманні попереднім світовим конфліктам. Через величезну руйнівну силу сучасної зброї ядерні держави не можуть наносити одна одній масовані фронтальні удари, як це робилося в період Першої і Другої світових воєн, тому що подібна стратегія призвела б до взаємного їх знищення.

Існує думка, що простір, відстані, природні перешкоди і переваги рельєфу втратили своє стратегічне значення, оскільки будь-яка ціль на землі може бути уражена ракетою — носієм ядерної зброї через кілька хвилин після її запуску. Однак це не зовсім так. Час і простір дуже скоротилися. Тепер ситуацію оцінюють не в місяцях, днях і годинах, а в хвилинах і секундах. Але простір відіграє не останню роль під час воєнних дій.

Так, розміри США, величезні простори Радянського Союзу давали значно більше можливості по розосередженню і таємному розміщенню зброї, ніж територія середніх держав з високою густиною населення. Крім того, простір, як і раніше, різномірний: наприклад, атомні підводні човни майже невразливі порівняно з ракетами наземного базування.

У 50–60-х роках США і Радянський Союз пересвідчилися, що використання ядерної зброї має свої обмеження. Звичайно, ця зброя може спричинити колосальні руйнації на території противника, але той, хто її застосує, навіть якщо сам не ризикує піддатися відповідному ядерному удару, буде звинувачений світовою громадськістю в безпідставному застосуванні.

Цим пояснюється той факт, що за роки протистояння Схід — Захід уся територія земної кулі використовувалася як поле непрямих сутичок між США і СРСР (створення військових баз, укладення угод про військову допомогу з різними державами “третього світу”). США взяли на озброєння політику “санітарного кордону” (ізоляція Радянської Росії після революції 1917 р.) і створили по периметру СРСР мережу військових баз, щоб стримати радянське просування на захід і південь (країни Західної Європи, Туреччина, Іран, Пакистан). У свою

чергу, Радянський Союз спробував зламати вороже оточення шляхом зміцнення прорадянських і дружніх режимів (Єгипет Насера, Індія, В'єтнам, Лівія Каддафі, Північна Корея, Куба Кастро, Ефіопія Маріама), а також завдяки створенню колосального військово-морського флоту.

Але з розпадом Радянського Союзу воєнні доктрини НАТО, США та Росії розглядають ядерну зброю як знаряддя можливої війни. Наявність ядерної зброї у багатьох країн світу та можливість її придбання терористами створює для людства дуже небезпечну ситуацію.

Нині має місце визнання ядерними країнами допустимості здійснення попереджувальних або захисних ядерних ударів з метою забезпечення національної безпеки.

Стрімкий розвиток високих технологій у 60–90-х роках ХХ ст. насамперед втілювався в сучасних системах озброєння і військової техніки, а високоточна зброя, нові покоління крилатих ракет, бойових літаків та зразки воєнних технологій органічно поєдналися з вимогами про максимальне зменшення витрат у майбутніх війнах та їх недопущення взагалі. Підсумком розвитку наукової думки стали нові форми і способи бойових дій, втілених у нові воєнно-теоретичні концепції та інформаційні війни. Дійсно, чинником, здатним зменшити втрати у війнах і збройних конфліктах, на думку військових фахівців, є інформаційна війна (боротьба).

12.3. Війна та інформація

Геополітичний потенціал країни, тобто її політичні можливості в глобальному плані, визначаються нині не стільки розмірами та положенням території, кількістю населення, скільки економічними, науково-технічними, військовими, комунікаційними можливостями. Тому питання сучасної війни — це питання стану науки та техніки. Цей аргумент перебуває в “руках” політики та політиків. Надії 70–80-х років ХХ ст. на цивілізацію без насилля в дійсності були романтичним сном. На зміну ядерному етапу прийшов постядерний етап. На практиці це означає перехід від зброї масового ураження до високоточної та інформаційної зброї.

Створення в США крилатих ракет для обладнання стратегічних бомбардувальників на початку 70-х років стало основою концепції неядерного стримування. Операції “Буря в пустелі” (Ірак), “Союзницька сила” (Югославія), “Нездолана свобода” (Афганістан) з інформаційно-політичної та військової точок зору засвідчили, що в локальних війнах і озброєних конфліктах настав зірковий час авіації та систем високоточної зброї. Кількість випадків застосування високоточної зброї у В’єтнамі становила 2 відсотки, Іраку — 8, Югославії — 35 відсотків. Але ця зброя була доповнена інформаційними методами та засобами боротьби. Про це красномовно свідчать самі назви проведених операцій. Правда, тільки в Афганістані (2001) інформаційна зброя виявила свою неефективність.

Відомо, що 21 грудня 1992 р. Пентагон видав директиву TS 3600 під назвою “Інформаційна війна”. У директиві голови Об’єднаного комітету начальників штабів № 30 (1993) детально обґрунтовано основні положення інформаційної війни на полі бою — викладена концепція боротьби з системами управління. 1995 р. вийшов Устав ЗС США стосовно інформаційної війни, а Національний університет оборони підготував першу групу спеціалістів у цій галузі. Загальна частина витрат США на інформаційну війну становить, за деякими експертними оцінками, 20 % військового бюджету.

90-ті роки ХХ ст. свідчать, що акцент у воєнних операціях було перенесено на неконтактне та дистанційне впровадження військової сили на фоні широкомасштабної інформаційної підтримки. Це цілком відповідає удосконаленій стратегії відомого англійського воєнного історика Л. Харта, який написав та видав 1941 та 1946 рр. фундаментальну працю під назвою “Стратегія непрямих дій” — забезпечення досягнення політичних і воєнних цілей без серйозних бойових дій і втрат. Принаймні це характерно для нинішньої американської воєнної доктрини, де робиться наголос на інформаційних технологіях та нульових жертвах.

У геополітичній взаємодії держав в реалізації політичних планів центр ваги зміщується з відкритих силових методів та засобів до скритих, тонких, несилкових, тобто до інформаційних методів та засобів. За цих умов трансформація боротьби не призводить до її послаблення, до зниження жорстокості та

рішучості. Скоріше навпаки, прикриваючись балаканиною про перехід до світу без насилля, боротьба загострюється, стає віроломнішою. Міжнародна правова норма про оголошення війни відійшла в небуття.

Відомо, що основу інформаційної інфраструктури майбутнього складають глобальні та національні комп'ютерні мережі. Суперкомп'ютерна мережа міністерства оборони США (ARPAnet) є ядром всесвітньої глобальної мережі Інтернет, тобто Інтернет фактично стає основою інформаційної інфраструктури планети. Ця інфраструктура — головний театр інформаційних війн майбутнього — уже фактично контролюється військовими спеціалістами США.

Дехто з відомих політиків світу стверджує, що засоби комунікації є третім поколінням засобів світового панування, що створює соціальну загрозу цивілізаційному розвитку людства.

Соціальну небезпеку інформаційної війни зрозумів і чітко сформулював У. Кекконен, колишній президент Фінляндії. Він вперше застосував термін “інформаційний імперіалізм”. Тим самим він підкреслив роль ЗМІ в житті суспільства, особливо в реалізації національних інтересів розвинених країн на теренах країн, що розвиваються. Інтернаціоналізація та поширення засобів інформаційного впливу у другій половині ХХ ст. ще з більшою силою підкреслили три основні їх функції: *формува-ти*, *утримувати* та *маніпулювати* на рівні свідомості і підсвідомості думками, настроями, чеканнями та політичною поведінкою особи, окремих дуже важливих прошарків (наприклад, молоді) суспільства з метою здійснення гегемонії та контролю над простором та владою будь-якої країни. Так, у боротьбі за думки та серця арабів адміністрація Дж. Буша-молодшого запросила у Конгресу США 30 млн доларів на створення “Близькосхідної телекомпанії”, яка здійснюватиме супутникове телебачення арабською мовою на весь регіон Близького Сходу. Передачі нового телеканалу розраховані на 50 млн телеглядачів, “передусім на молоду арабську аудиторію”.

Дійсно, для потреб інформаційної війни можна використовувати сучасний засіб масової комунікації — Інтернет. Він з'єднав не лише окремі країни світу, а й окремих громадян, які нині можуть безпосередньо спілкуватися. Стає очевидним, що зростаючий вплив глобальних методів та засобів комуніка-

ції позначається на окремії людині та народах усїєї планети. Надїї на те, що новї ЗМІ змїцнять державну владу, відкриють новї можливостї у забезпеченнї ефективностї та стабїльностї розвитку, як виявилося, були дуже оптимїстичнї. Останнїм часом все бїльше посилюється тенденцїя до розмивання морально-полїтичного та об'єктивного за змїстом інформациїного потенцїалу безпеки системи державного управлїння суспїльними процесами країн, що належать до периферїї сучасного свїту.

На думку окремих спецїалїстів, геополїтика все бїльше поступається мїсцем глобалїстїцї. Але це передчасне твердження, тому що геополїтика вбирає в себе глобалїну складову. Бїльше того, сучасна цивїлізацїя, як і ранїше, намагається вирїшити складнї проблеми мїждержавних вїдносин шляхом застосування воєнної сили з вїдповїдним урахуванням урокїв історїї, але на вищому, інтелектуальному, науковому, технїчному та інформацїйному рївнях.

12.4. Вїйна у Перськїй затоцї: причини, наслїдки. Україна в новїй ситуацїї

12.4.1. Причини вїйни в Іраку

Вїйна у Перськїй затоцї і викликанї нею потрясїння є сьогонднї предметом роздумїв для вчених, полїтиків, широких кїл громадськостї, якї прагнуть довїдатися, що вїдбулося в Іраку, здобути уроки на майбутнє.

Висновок, якого доходить бїльшїсть авторїв (це стосується і полїтиків, і вчених) про те, що основна причина розв'язання вїйни США проти Іраку — це подїї 11 вересня 2001 р., коли по Америцї було нанесено “страшнїй, практично нїчим не спровокованїй удар”, є, на наш погляд, спрощеним.

Страшнїй — так. Пїд час терористичних атак Аль-Каїди на Нью-Йорк і Вашингтон загинуло понад три тисячї, близько 6 тисяч осіб було поранено. Збитки, нанесенї економїцї США, склали 100 млрд доларїв. Але чому нїчим не спровокованїй? Адже зневажлива зовнїшня полїтика США, точнїше їх лїдерїв, стосовно інших країн, роль “свїтового жандарма”, яку визначила останнїм часом для себе ця супердержава, призведе-

ли до глобального нарощування антиамериканських настроїв і зрештою до подій 11 вересня.

У 90-х роках минулого століття Сполучені Штати Америки після розпаду Радянського Союзу і Організації Варшавського договору, зникнення альтернативи капіталістичній системі стають одноосбною наддержавою. Спираючись на свій потужний економічний, військовий, технологічний потенціал, Америка почала впливати прямо чи опосередковано на життя людей в усьому світі “більше, ніж їх власні уряди”. Це викликало стихійний протест громадян цих країн. Та коли після 11 вересня 2001 р. Америка перетворилася на зле, поранене, перелякане чудовисько, яке вражає людей військовими засобами, цю країну почали боятися. Перелякана Америка розчаровує. Все це великій нації не личить.

У цьому ж контексті не можна прийняти однозначно й твердження про те, що Америка багатша і сильніша за інших у результаті своєї праці. Не можна заперечувати працелюбність американського народу, так само й те, що добре відомо: США постійно збагачуються за рахунок експлуатації енергетичних та інших ресурсів других, економічно й політично залежних від них країн. Свого часу Америка активно підтримала процес деколонізації, оскільки він був їй економічно вигідний.

Війна в Іраку призвела до суттєвого погіршення позитивного іміджу цієї країни та її президента Дж. Буша в світі. Дані соціологічних досліджень компанії Pew Research Center (протягом червня місяця поточного року було опитано 16 тисяч осіб у 20 країнах) свідчать: у Франції позитивне уявлення про США мають нині 43 відсотки (проти 63 відсотків рік тому), у Німеччині — 45 відсотків (проти 61 відсотка рік тому), в Росії — 31 відсоток (проти 61 відсотка рік тому), в Італії — 60 відсотків (проти 70 відсотків рік тому).

Скоріше за все основна причина розв’язання війни США проти Іраку — це глобальні (якщо не встановити, то показати, що світове панування — це реально) економічні інтереси (поставити під контроль величезні іракські родовища нафти. Свого часу Дж. Буш заявив, що він не дозволить Саддаму Хусейну “сидіти” на 12 відсотках світових запасів “чорного золота”), а також, і може насамперед — прагнення випробувати

новітні види зброї на практиці в Іраку. А витративши останні, дати своєму військово-промислому комплексу запрацювати з новою силою (у недалекому минулому таким полігоном були Югославія, а потім Афганістан). Оглядач газети “Нью-Йорк Таймс” Майкл Гордон: “Зрештою ця війна — не тільки битва за повалення диктатора. Це гігантський експеримент по визначенню, які військові сили можуть стати найбільш корисними в майбутньому”.

Апогеєм цинізму, який не вкладається в голову, є підхід, що реалізується: спочатку зруйнувати матеріальні, такі, які мають світове визнання, цінності, а потім виділити астрономічні кошти на їх відбудову (США виділяють для цього 16 млрд доларів з тих, що були заплановані на війну, а в цілому буде потрібно біля 100 млрд доларів), залучаючи до цього ООН, держави, що не мають ніякого відношення до цього руйнування, проте з ентузіазмом на це погоджуються. Важко сказати, що тут переважає, — бажання допомогти постраждалому, ні в чому не винному населенню, чи реалізувати свої стратегічні інтереси, задовольнити свої ринкові апетити.

І все це зовсім не в'яжеться з тим, що США — держава, яка проклямує демократичні цінності, найвищою серед яких є людське життя, — обрали відкрито антигуманні, антицивілізаційні засоби у відносинах з іншою державою (ніхто не виправдовує іракський деспотичний режим та його одіозного лідера), перетворивши на ніщо життя своїх і чужоземних громадян, а весь світ поставивши на межу чергової світової війни. А як це кореспондується зі словами, висіченими на гранітній стіні зведеного у Вашингтоні меморіалу Рузвельта, найбільш причетного до новітньої історії американця? В них, зокрема, говориться про необхідність покласти край не стільки Другій світовій війні, скільки всім війнам як прояву людського безумства в світі. При цьому знехтувано міжнародне право, яке не дозволяє втручання у внутрішні справи іншої держави, тим паче воєнне вторгнення, з метою повалення у ній режиму, статус і авторитет Організації Об'єднаних Націй, проігнорована позиція членів Ради Безпеки ООН — Росії, Китаю, Франції, викликано розмежування в Європейському союзі та НАТО, не звернено уваги на багатотисячні протести демонстрантів, у тому числі й у власній країні, проти війни.

“Америка — Європа: кінець роману” — так називається стаття Ральфа Петерса, відставного офіцера збройних сил США, автора шістнадцяти книжок. Оpubлікована в “Frankfurter Allgemeine Zeitung” стаття (передрукована потім у “Дзеркалі тижня”) викликала бурю емоцій по всій Європі. Якщо за формою авторське роздратування помітно перевищує звичні стандарти жанру, то за змістом стаття, як говорять американці, “спускає з крючка” лише те, про що хотілося сказати насправді. Слово автору.

Стосовно “Старої Європи”: “Тріщина, яка з’явилася в результаті недавньої конфронтації між Сполученими Штатами Америки і тими державами, лексикон яких скоротився до одного слова “Ні!”, проголошеного з франко-німецьким проносом, буде заглажена — на поверхні”. І далі: “НАТО звичайно виживе. Як і Європейський союз, це непереврене місце працевлаштування європейських бюрократів. Але на перший план у стратегічних розрахунках Вашингтона вийдуть інші двосторонні і багатосторонні військові союзи”.

Про Німеччину: “Німеччина сильно деградувала з часів Аденауера і Шмідта до періоду Г. Шредера. Нам було особливо важко пережити порівняння президента Буша з Гітлером, яке прозвучало з вуст членів німецького уряду... Німеччина — це країна між Францією і Росією, одурена Шираком і маніпульована Путіним”.

Про Францію: “Дивно, але французи, здається, вважають, начебто Париж може диктувати умови Вашингтону. Вашингтон не буде більше враховувати позицію Парижа з ключових міжнародних проблем. Не будемо ми чекати і чергового вето з питань, які вважаються важливими для нашої національної безпеки”.

Якою є стратегія США? “Ми навчимо ООН засадам стратегії... Президент Буш на чолі мобілізованої нації здійснив серію точних, ретельно продуманих кроків, які переломили хребет одній терористичній організації слідом за іншою, скинувши дрімучу жорстоку теократію в одній країні і криваву диктатуру в іншій. Але Америка ще не все сказала”.

Є всі підстави вважати, що так, як Р. Петерс, в Америці думає більшість. Хоча і далеко не всі. Відомий американський фінансист Дж. Сорос: “Я вважаю, що доктрина Буша є дуже

небезпечною. Ця доктрина спирається на два стовпи. Перше — це те, що США будуть зберігати і підтримувати свою військову перевагу будь-якою ціною, а крім цього, вони залишать за собою право на застосування превентивного удару... Американський народ відкине таке сприйняття світу”. Професор Дж. Мейс: “Якими б не були достоїнства і недоліки плану президента Дж. Буша-молодшого вдертися в країну, яка може мати, а може й не мати “зброї масового ураження”, забороненого міжнародними угодами, американський глава держави наніс більше шкоди іміджу своєї держави, ніж комуністична пропаганда протягом 70 років”. І далі: “Так чи інакше, історія Америки знає багато випадків, коли народ приходив до тями після того, як лідер заводив його у безглузду авантюру”.

До речі, в США і Англії розгорівся скандал стосовно дезінформації з приводу наявності в Іраку зброї масового ураження. Як виявилось, в січневому посланні до нації президент США безпідставно звинуватив Ірак у закупівлі урану в Нігерії. (Це був єдиний приклад, який начебто підтверджував наявність такої зброї.) Факт не підтвердився. Дж. Буш змушений був давати пояснення в Конгресі США, а Т. Блер — в англійському парламенті. Ситуація в цій країні ускладнилась тим, що наклав на себе руки радник міністерства оборони, експерт з озброєння Д. Келлі. Радник передав телерадіомовній компанії Бі-Бі-Сі інформацію, в якій спростував урядову версію про наявність в Іраку хімічної та біологічної зброї. Вважають, що Д. Келлі став жертвою війни: між Урядом і Бі-Бі-Сі.

12.4.2. Вигравши війну, чи зможуть виграти мир американці

Воєнна операція американсько-англійських військ в Іраку під назвою “Шок і трепет”, що розпочалася 19 березня 2003 р., тривала кілька тижнів. (Назва операції належить Г. Улману — експерту з Пентагону.) На її здійснення лише Конгрес США виділив 23 млрд доларів. Як пише у згадуваній статті Р. Петерс, “ми легко перемогли у своїй війні”. Правдніше було б сказати, що перемоги як дійсного переборення по

суті не було, адже іракці здалися практично без бою і своєю капітуляцією врятували репутацію США. Адже зрозуміло, що мільйонних чи навіть багатотисячних жертв (з будь-якої сторони) їм би ніхто не вибачив.

Цікава деталь. Під час воєнної операції в Іраку лідер Північної Кореї Кім Чен Ір переховувався в бункері. Кім ховався по черзі в кількох бункерах, поки не зрозумів, що його життя небезпека не загрожує. Торік Вашингтон вніс Ірак, Іран та КНДР до списку країн так званої осі зла, і корейський лідер чекав, що Північна Корея стане наступною в списку антитерористичної кампанії США.

Після закінчення воєнної операції перед американцями і їхніми союзниками постав ряд питань, пов'язаних з відновленням життєспроможності країни (продукти харчування терміново потребують 27 млн іракців), управління нею, створення тимчасового національного уряду. Поряд з цим — як бути із саддамівськими органами влади, які необхідно “очистити” від активістів колишньої правлячої партії Баас. Належить підтримувати етнічний баланс, йдеться насамперед про налагодження взаємин з шиїтським населенням та іракським Курдистаном. Такими ж невідкладними питаннями є створення системи органів внутрішніх справ, вирішення долі збройних сил і використання їх для дотримання правопорядку, ремонту доріг, очистки мінних полів, розбору завалів.

Ірак — величезна країна площею 444 тис. кв. км з населенням 27 млн чоловік, основна частина якого зосереджується у великих містах, таких як Багдад (5 млн жителів), Басра (1,3 млн), Насирія (0,6 млн).

Історія правління С. Хусейна — це історія великої жорстокості. С. Хусейн прийшов до влади 1978 р. Після цього фізично знищив усіх потенційних суперників. В ім'я “єдиного Іраку” спалювалися курдські на півночі та шиїтські поселення на півдні країни. 1997 р. Саддам звелів переписати Коран його кров'ю — в подяку Аллаху за те, що він допомагав йому протягом багатьох років. Що і було зроблено. Коран було передано багдадському музею. Залежно від політичної ситуації С. Хусейн стає “бастіоном Заходу на Сході”. Під час війни з Іраном він — “свій хлопець” у Вашингтоні: Багдад розглядається як протизвага фундаменталістському Тегерану, від аме-

риканців Хусейн отримує перші запаси хімічної і бактеріологічної зброї. То, як нині, — лютий ворог “розтлінної західної демократії” і “сіоністських злочинів”. Його кумир — У. Черчілль. Він цитує Черчілля часів Другої світової війни: “Якщо ВОНИ прийдуть, то МИ будемо битися за кожну вулицю, дім і покрівлю і ніколи не здамося!”

4 липня 2003 р. супутниковий канал “аль-Джазіра”, що базується в Катарі, передав у ефір черговий відеозапис заяви, яка належала, як стверджується, поваленому президенту Саддаму Хусейну. На відеозапису, датованому 14 червня, С. Хусейн закликає іракців об’єднатися в боротьбі проти коаліційних сил, ведених США. Він говорить, що живий і здоровий і перебуває серед іракців. За його словами, “осередки джихада формуються по всій країні в широкому масштабі”, що, зрештою, підтверджується періодичними терористичними актами, які не згасають. Вигравши війну в Перській затоці, американці ніяк не можуть виграти мир. У країні наростає незадоволення іноземною військовою присутністю. Іракці здебільшого бачать в американцях не визволителів, а окупантів. Ліванська газета “аль-Мустакбалі” наводить міркування вищого шіїтського духовного авторитета Алі ас-Сістані. Великого аятолу запитали, що робити, якщо американець хоче купити якийсь товар. “Продай його, — сказав аятола. — Але при цьому запитай: коли ти покинеш нашу землю? Хай ці слова будуть постійним нагадуванням іноземцям, що вони окупувають чужу країну”. Американці визнали, що в Іраку розгортається справжня партизанська війна і оголосили нагороду 25 млн доларів тому, хто сповістить, де переховується С. Хусейн або наведе достовірні дані про його загибель.

У суботу 13 грудня 2003 р. воїни четвертої піхотної дивізії збройних сил США в сільському будинку на околиці міста Тикрит виявили підземне сховище, в якому переховувався підстаркуватий бородатий чоловік дуже схожий на основоположника марксизму. Правда, як привітання він не проголосив: “Пролетарі всіх країн, єднайтеся!”, а сказав: “Я — Саддам Хусейн, президент Іраку, і хочу переговорів”. Американські солдати наче-то йому відповіли: “Привіт від президента Буша”.

Після арешту С. Хусейна американці сподіваються отримати відповіді на ряд запитань: чи був він координатором опору

партизанів в Іраку? Чи була в цій країні зброя масового ураження? Передбачається, що С. Хусейна буде судити Спеціальний трибунал для розгляду злочинних дій колишніх баосистських лідерів країни. Рішення про створення трибуналу прийнято правлячою радою Іраку.

Природно, що тепер починається друга (після повалення режиму С. Хусейна) і найважча частина: побудувати громадянське суспільство і демократію там, де їх ніколи раніше не було.

Для встановлення належного порядку в повоєнний період вирішено поділити територію Іраку на три сектори, порядок в яких мають забезпечувати військові підрозділи США, Англії і Польщі.

Прийнята 22 травня 2003 р. резолюція № 1483 Ради Безпеки ООН передбачає зняття раніше установлених санкцій щодо Іраку, протекторат над країною не лише американсько-британської коаліції, а й спеціального представника ООН. Рада Безпеки ООН закликає держави — члени ООН надати гуманітарну та іншу допомогу, спрямовану на досягнення стабілізації в цій країні.

Уже почався розподіл військової здобичі. Як американський орел, так і британський лев біля поваленої туші не бажають ділитися з тими, хто стояв осторонь і тим більше засуджував саме полювання. Французькі компанії мали в Іраку контракт на розробку за умов розподілу прибутків двох гігантських родовищ нафти Маджнун та Нахр-Умар. Російський “ЛУКОЙЛ” претендував на родовище Західна Курна, а взагалі російські інтереси в Іраку оцінюються в 30–40 млрд доларів. США обіцяють компенсувати Росії завдані збитки, але навряд чи в повному обсязі. Про Францію взагалі не йдеться.

12.4.3. Модель світового устрою: прогнози, реалії

Воєнна операція Сполучених Штатів у Перській затоці з усією силою актуалізувала дискусію про модель світового устрою. Бути світу однополюсним, в якому панує одна наддержава, що здійснює односторонні силові дії, обходячи норми

міжнародного права, або світ буде багатополюсним, таким, що ґрунтується на найширшому, багаторівневому співробітництві та міжнародних законах.

В основу концепції багатополюсного світоустрою, яка протистоїть однополюсній системі, мають бути покладені, на думку її авторів, наступні основні принципи. По-перше, новий світоустрій має бути багатополлярним, віддзеркалюючи реально існування в світі різних центрів впливу. До них слід зарахувати насамперед Сполучені Штати Америки (останнім часом зв'язка Вашингтон — Лондон поступово набуває рис одного з майбутніх центрів світоустрою), Європейський союз, Росію, Китай та Індію. Це, у свою чергу, вимагатиме серйозних зусиль по гармонізації інтересів цих центрів і визначення загальної стратегії вирішення міжнародних проблем. По-друге, новий світоустрій повинен ґрунтуватися на найширшому багатосторонньому співробітництві. Це має передумовою необхідність тісної координації діяльності різноманітних міжнародних структур. Схематично це можна уявити у вигляді піраміди, верхівкою якої є ООН і її Рада Безпеки — орган, який несе величезну відповідальність за підтримку міжнародного миру і безпеки. Наступний рівень — численні регіональні організації. Потім — насиченість двосторонніх відносин. І нарешті, основа і свого роду цементуючий матеріал всієї конструкції міжнародних відносин — міжнародне право. Сполучені Штати Америки — демократична країна, і для багатьох її політиків і громадськості агресивна політика, здатна викликати порушення норм міжнародного права і людські жертви, є неприйнятною.

Міжнародний тероризм як глобальну загрозу необхідно будь-що зупинити. Протидія міжнародним терористичним організаціям має розглядатися як першочергове завдання сил безпеки, у тому числі європейських. Але традиційна реакція — миттєве покарання винних, виправдана на початковому етапі, скоріше за все не вирішить проблему, а лише збільшить кількість країн, вороже налаштованих стосовно США.

6 червня 2003 р. вперше після воєнних дій в Іраку у французькому курортному містечку Евіані зустрілися лідери восьми провідних країн світу — Сполучених Штатів Америки, Канади, Японії, Великої Британії, Франції, Німеччини, Іта-

лії, Росії. Її учасники констатували, що резолюція Ради Безпеки ООН № 1483 і зняття санкцій з Іраку дозволять “відбудувати країну” і зміцнити мир. Російський президент В. Путін: “Після подій в Іраку створилася деяка напруга між найсильнішими країнами світу. Саміт починався в умовах напруженої міжнародної атмосфери. Проте в кінці саміту цей клімат поліпшився. Очевидно, в цьому його основний результат”.

Важка міжнародна атмосфера пояснюється, зокрема, тим, що, протидіючи війні в Іраку, Франція і Німеччина вкрай загострили зовнішньополітичні суперечності в рамках Європейського союзу, а також піддали сумніву роль НАТО як базового інституціонального механізму європейської безпеки.

Можна припустити, що в найближчій перспективі відбудеться становлення в рамках Європейського союзу і своєрідної двополюсної структури, яка охопить країни “старої” і “нової” Європи. Перший полюс уже представлений союзом Франції і Німеччини за підтримки Бельгії, Австрії і Греції. У політичному плані ця група декларує консолідацію федеративної і централізованої Європи. При цьому франко-німецький союз буде шукати опору в міцному стратегічному альянсі з Росією. Не відмовляючись від такого союзу, Росія прагнучиме зберегти конструктивне партнерство зі США. І. Іванов: “Адже навіть у розпалі іракської кризи ми діяли не один проти одного, а захищаючи різні підходи вирішення надзвичайно складної міжнародної проблеми. Та й загальна зацікавленість у пошуках найефективнішої відповіді на глобальні виклики об’єктивно сприяє зближенню розглядів Москви і Вашингтона. Другий полюс буде формуватися, скоріше за все, за участю Великої Британії, Італії, Іспанії та Польщі. Парадоксально, але факт: країни, яким офіційно запропоновано стати членами ЄС, майже повним складом увійшли до американської коаліції, що не викликало ентузіазму Європейської Комісії (керівного органу ЄС). Схоже, що ці держави, незважаючи на географічні, культурні й економічні (так, в економіку Угорщини і Польщі вкладені багатомільярдні німецькі та французькі інвестиції) зв’язки, залишаються у сфері геополітичного впливу Сполучених Штатів Америки”.

12.4.4. Дії України: глибинна сутність політики чи зовнішня демонстрація?

Для України, її зовнішньої політики нова ситуація супроводжується появою відповідного блоку суперечностей, які будуть підштовхувати нашу державу до вибору або між тісним союзом із Москвою і тим самим підключенням до осі Берлін — Париж, або до активізації зв'язків із Вашингтоном (а отже, з Варшавою та іншими партнерами США).

Україна, скоріше за все, буде прагнути продовжувати тактику, яка стала вже традиційною: тактику балансування між принциповими гравцями світової безпеки.

Із самого початку воєнних дій в Іраку Україна направила до Кувейту батальйон радіаційно-хімічного бактеріологічного захисту. У червні 2003 р. Верховна Рада України дала дозвіл на направлення до Іраку 1800 українських військовослужбовців для участі в міжнародних стабілізаційних силах. Українська бригада направлена в польський сектор відповідальності.

Рішення владних органів про направлення військовослужбовців до Іраку політичними силами суспільства в Україні сприйнято неоднозначно.

Ті, хто за. Шанси, які дає Україні ситуація навколо Іраку: довгострокові бізнес-контракти, диверсифікація поставок нафти, розвиток транспортних коридорів, підвищення боєздатності елітних військових частин, їх сумісність з військами країн НАТО, нарешті, поліпшення іміджу держави, зростання її авторитету в системі міжнародних відносин. Вважається також, що у зв'язку з участю у стабілізаційному процесі в Іраку Україні належить поставити перед США, країнами Західної Європи, міжнародними фінансовими організаціями ряд важливих запитань. Йдеться, зокрема, про реструктуризацію чи часткове списання зовнішнього боргу, визнання України за статусом як країни з ринковою економікою, сприяння при вступі у ВТО і відмову від інших дій дискримінаційного характеру.

Ті, хто проти. Програє наша держава в морально-етичному плані. Свого часу Україна рішуче виступила проти застосування військової сили в Іраку, а нині по суті стала членом американо-англійської коаліції. Не все бездоганно й з політико-пра-

вового погляду. Згадана резолюція ООН не встановлює формат миротворчої місії, а тільки рекомендує брати участь в стабілізаційних силах. Операція не має мандата ООН, а тому за українським законом не може трактуватися як миротворча, не кажучи вже про можливість трагічних випадків. Поки це хоча і правильний шлях, але більше зовнішня демонстрація, ніж глибинна сутність політики нашої держави. Україна не може не рахуватися з позицією такої розвиненої і впливової держави, як Сполучені Штати Америки. А тому вимушена ввійти до коаліції спірних переможців і отримати химерні привілеї.

На запитання чи було рішення про направлення українського військового контингенту в Ірак виправданим, К. Грищенко, міністр закордонних справ України після повернення з Іраку в інтерв'ю газети “День” (18.12.2003) відповів: “У нас є потенціал, ми спроможні його використати, ми можемо бути разом з тими, хто володіє таким самим потужним потенціалом, у нас є достатньо ресурсів, щоб бути поряд з тими, кого ми вважаємо друзями. Все це ми продемонстрували в дуже складний період. Ми зуміли довести і американцям, і британцям, і полякам — всім, хто повсякденно стикається з проблемами в Іраку, що наш контингент високопрофесійний, що він здатний виконувати не тільки військові, але й більш широкі завдання, що ми добре підготовлені, що ми можемо передбачити небезпечні ситуації”.

До речі, уряди Німеччини та Франції заявили, що без нового рішення Ради Безпеки ООН про участь країн — членів НАТО та Європейського союзу в стабілізації ситуації в Іраку вони не мають наміру брати участь у реалізації планів США. Другою умовою є прохання про допомогу “законного уряду Іраку”. Для Німеччини це означає: досі невідомо, що бундесвер загубив в Іраку, щоб відправляти туди свої підрозділи.

Перед Україною постало складне завдання — вибудувати свою, орієнтовану на національні інтереси зовнішню політику. Україна повинна мати власне політичне обличчя, більш чітку позицію і діяти в інтересах країни, а не в інтересах інших держав. Надто часто наша держава крутить головою — то пристосовуючись до Росії, то поглядаючи на Америку. Вироблення й послідовне здійснення орієнтованої на власні інтереси зов-

нішньої політики (а шлях до цього — досягти самодостатності внутрішнього становища, стабільного економічного розвитку) буде сприяти тому, що Україна зможе стати впливовим чинником механізму оптимальної безпеки Європи ХХІ ст., від чого залежить перспектива всього геополітичного, а отже, і міжнародного становища держави.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Геополітика і війна: питання взаємозв'язку та взаємодії.
2. Геополітика й економіка: політична логіка та логіка товаропотоків.
3. Геополітика і національна безпека в епоху домінування ядерної зброї.
4. Дайте визначення поняття “геополітичний потенціал держави”.
5. Охарактеризуйте інформацію як складову геополітичного потенціалу держави.
6. Охарактеризуйте дійсні причини війни американсько-англійської коаліції у Перській затоці.
7. Якою бачиться модель світового устрою на нинішньому етапі?
8. Якими мають бути дії України в умовах кризи в Перській затоці?